

Фінанси

УДК [[336:378.014.543]:330.35](477)

Дропа Ярослав Богданович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Dropa Yaroslav

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0003-2385-8205*

Коваленко Віктор Миколайович

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Kovalenko Viktor

*Doctor of Economics, Docent,
Professor of the Department of Finance, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0003-2946-1364*

Заплатинський Маркіян Володимирович

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Українська академія друкарства*

Zaplatinskyi Markiyan

*PhD in Economics, Docent,
Associate Professor of the Department of Social Sciences and Humanities
Ukrainian Academy of Printing
ORCID: 0000-0001-7842-3888*

**ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА, ПРОБЛЕМИ ТА
МОЖЛИВОСТІ ЗРОСТАННЯ**

**FINANCIAL POTENTIAL OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
OF UKRAINE: ECONOMIC NATURE, PROBLEMS AND GROWTH
OPPORTUNITIES**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню економічної природи фінансового потенціалу, як економічної категорії, що відображає фінансові аспекти економічної діяльності господарюючих суб'єктів загалом та закладів вищої освіти зокрема. Метою статті є узагальнення наукових поглядів, їх систематизація та розробка методологічних підходів щодо комплексного дослідження фінансового потенціалу закладів вищої освіти України.

Завданнями публікації є застосування порівняльного та системного підходів у дослідженні фінансового потенціалу, виявлення його взаємозв'язку з фінансами як базовою категорією фінансової науки на основі використання ключових категорій теорії пізнання, уточнення місця фінансового потенціалу у переліку дефініцій економічної науки та ролі в організації економічної діяльності на різних рівнях управління економікою, пошук можливостей щодо практичного зростання на основі покращення організації освітньої діяльності і модернізації фінансової системи, розробка пропозицій відносно вдосконалення управління фінансовою діяльністю закладів вищої освіти на основі використання розрахункових (прогнозних, планових) та фактичних (звітних) показників фінансового потенціалу.

У процесі дослідження фінансового потенціалу, як економічного явища, виявлено його тісний зв'язок з економічною потужністю основної діяльності господарських (інституційних) одиниць економіки. Для

нефінансових корпорацій - це виробнича діяльність, для закладів вищої освіти - це освітня та наукова (науково-технічна) діяльність. Усі інші види економічної діяльності носять додатковий (допоміжний, обслуговуючий) характер. Їх організацію необхідно спрямовувати на повну реалізацію потужностей основної діяльності, що повинно сприяти підвищенню ефективності економічної діяльності в цілому.

На основі аналізу статистичних даних відносно діяльності закладів вищої освіти виявлено, що можливості зростання їх фінансового потенціалу упродовж 2010-2020 років неухильно знижувались, що пояснюється значним скороченням, з різних причин, кількості студентів. Подолання проблеми нестачі коштів, за рахунок підвищення плати за навчання, видається також проблематичним, оскільки доходи та витрати закладів вищої освіти в основному формуються за межами їх основної діяльності, а саме у площині фінансової системи, модернізація якої у руслі кращих світових зразків, набуває особливої ваги.

Ключові слова: *фінанси, фінансовий потенціал, фінансова система, фінансові ресурси, організація фінансів.*

Summary. *The article is devoted to highlighting the economic nature of financial potential, as an economic category that reflects the financial aspects of the economic activity of economic entities in general and higher education institutions in particular. The purpose of the article is to generalize scientific views, their systematization and the development of methodological approaches to the comprehensive study of financial potential of higher education institutions of Ukraine.*

The tasks of the publication are the application of comparative and systemic approaches in the study of financial potential, the identification of its relationship with finance as a basic category of financial science based on the use of key categories of the theory of knowledge, clarification the place of

financial potential in the list of definitions of economic science and its role in the organization of economic activity at various levels of economic management, finding opportunities for practical growth based on improving the organization of educational activities and modernizing the financial system, developing proposals for improving the management of financial activities of higher education institutions based on the use of estimated (forecast, planned) and actual (reporting) indicators of financial potential.

In the process of researching the financial potential as an economic phenomenon, its close connection with the economic power of the main activity of economic (institutional) units of the economy was revealed. For non-financial corporations - this is production activity, for institutions of higher education - this is educational and scientific (scientific and technical) activity. All other types of economic activity are of an additional (secondary, service) nature. Their organization must be directed to the full realization of the capacities of the main activity, which should contribute to increasing the efficiency of economic activity as a whole.

Based on the analysis of statistical data regarding the activities of higher education institutions, it was found that the possibilities of increasing their financial potential during 2010-2020 steadily decreased, which is explained by a significant reduction, for various reasons, in the number of students. Overcoming the problem of lack funds, due to the increase in tuition fees, also seems problematic, since the income and expenses of higher education institutions are mainly formed outside their main activity, namely in the plane of the financial system, the modernization of which in line with the best world standards is gaining special importance.

Key words: *finance, financial potential, financial system, financial resources, organization of finance.*

Постановка проблеми. Природня, отже об'єктивна, потреба у розвитку освіти і науки, як факторів росту ефективності суспільної організації людської діяльності та прогресу людства загалом, стає особливо гострою в умовах стрімкого поширення глобалізаційних процесів в усіх галузях та сферах національних економік світу. Це викликає посилення конкуренції і, водночас, зростання суперечностей з приводу розподілу економічних ресурсів між суб'єктами економіки як на національному, так і на міжнародному рівнях її організації.

У зв'язку з цим роль фінансової складової економіки, функціональне призначення якої полягає у забезпеченні ринкового та неринкового розподілу фінансових ресурсів між господарюючими суб'єктами у відповідності до їх економічних потенціалів, значно зростає. З огляду на це дослідження фінансових аспектів розвитку освіти і науки в Україні набуває особливої ваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема теорії і практики формування фінансового потенціалу в Україні присвятили свої праці такі вчені як В.Г. Боронос [10], З.С. Варналій [15], Н.Б. Демчишак [9], М.І. Крупка [19], С.П. Сас [19], Г.П. Куліш [3], В.В. Чепка [3], М.І. Купира [11], О.В. Колтунович [11], Х.Я. Сокол [11], О.Г. Мельник [6], В.В. Нонік [4], А.Ю. Полчанов [4], С.В. Онишко [5], В.С. Свірський [8], С.С. Шумська [7].

Однак, сучасний стан фінансового забезпечення економічної діяльності загалом та, особливо, вищої освіти, а також наявний науковий доробок вчених підтверджують важливість подальших досліджень економічної природи цього явища, визначення місця категорії "фінансовий потенціал" у понятійному апараті економічної науки. Окрім того стає гострою необхідність його подальшого зростання в умовах посилення

конкуренції у системі вищої освіти, яка виходить за межі національних кордонів та набуває глобального характеру.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення наукових поглядів та розробка методологічних підходів щодо трактування економічної природи фінансового потенціалу. Завданням статті є застосування порівняльного та системного підходів у дослідженні фінансового потенціалу; виявлення його взаємозв'язку з фінансами як базовою категорією фінансової науки на основі використання фундаментальних категорій теорії пізнання; уточнення місця фінансового потенціалу серед дефініцій економічної науки та його ролі в управлінні економічною діяльністю на різних рівнях її суспільної організації; розробка пропозицій щодо покращення фінансового забезпечення закладів вищої освіти (ЗВО) на основі практичного використання показників фінансового потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Дефіцит фінансових ресурсів, що тривалий час супроводжує фінансово-господарську діяльність суб'єктів економіки України практично в усіх її структурних складових, особливо гостро проявляється у секторі загальнодержавних фінансів. Це не дозволяє центральним та місцевим органам влади належним чином здійснювати інвестиції, фінансувати освіту та науку, охорону здоров'я та культуру, забезпечувати соціальний захист населення тощо. Водночас, хронічна нестача коштів, як в цілому по економіці так і в розрізі її окремих складових, є наслідком неналежним чином розробленої економічної політики держави щодо підвищення ефективності використання наявного виробничого, трудового, фінансового, освітнього, наукового та багатьох інших видів потенціалів як безпосередніх учасників економічного процесу так і їх об'єднань (галузей, видів діяльності, територій, секторів та підсекторів економіки).

У зв'язку з цим виникає необхідність подальших досліджень економічної природи терміну "потенціал", який широко використовується в сучасній науці і техніці для визначення перспектив науково-технічного розвитку країни, для оцінювання стану економіки на різних рівнях її організації, для виявлення фізичних, інтелектуальних, матеріальних та інших можливостей людини, в залежності від рівня її загального розвитку тощо. Це свідчить про виняткову його важливість у суспільній організації людської діяльності і, водночас, про неналежне використання на практиці.

Термін потенціал, що походить від латинської *potentia* — сила, пояснюється як можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані тощо. В економіці — це економічні можливості держави, що можуть бути використані для забезпечення всіх її матеріальних потреб [1, с. 541]. Визначення потенціалу у фізичних чи грошових одиницях виміру свідчить про те, що він відображає реально існуючі об'єкти та різного роду природні й економічні процеси, отже набуває ознак наукової категорії. Його розуміння в економічній діяльності, як певних можливостей держави чи окремого підприємства, набуло широкого застосування у наукових публікаціях вчених, зокрема присвячених дослідженню економічного потенціалу та його фінансової складової.

Економічний потенціал подається в понятійно-термінологічному словнику "Економіка від А до Я" як спроможність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничу діяльність, випускати продукцію, товари, надавати послуги, задовольняти попит населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва та споживання [2, с. 273]. Потенціал підприємства в узагальненому вигляді Г.П. Куліш та В.В. Чепка розглядають як засоби, запаси та джерела, що є в наявності та можуть бути мобілізовані для досягнення визначеної мети, виконання виробничої програми і розв'язання існуючих проблем [3, с. 29].

При цьому, у багатьох випадках, під фінансовим потенціалом вчені розуміють наявні та потенційно можливі фінансові ресурси підприємств, держави та фінансової системи в цілому:

- фінансовий потенціал В.В. Нонік та А.Ю. Полчанов розглядають як фінансові ресурси держави, підприємства або іншого суб'єкта економіки та можливості для їх ефективного формування, розподілу й використання з певною метою [4, с. 7];

- фінансовий потенціал, як вважає С.В. Онишко, відображає як наявні фінансові ресурси так і їхні резерви, що можуть бути використані за певних умов [5, с. 67-68];

- фінансовий потенціал підприємства, як зазначає О.Г. Мельник, - це сукупність наявних фінансових ресурсів та можливостей щодо їхнього залучення, позики, нарощення чи відтворення з метою досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства [6, с. 46];

- значно ширше трактує фінансовий потенціал С.С. Шумська, який у масштабах усієї країни представлено як сукупність фінансових ресурсів усіх сфер та ланок фінансової системи, що утворюються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які з різних причин є недоступним або незадіяними в межах часового періоду розгляду, що в цілому відображають фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом [7, с. 59];

- фінансовий потенціал на думку В.С. Свірського, - це сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу [8, с. 49];

- фінансовий потенціал, з точки зору Н. Демчишака та М. Заплатинського, - це сукупність фінансових ресурсів усіх ланок (елементів) фінансової системи держави, що відображають фінансові

можливості її економіки в цілому та окремих суб'єктів економічних відносин зокрема [9, с. 204].

Запропоновані до розгляду визначення фінансового потенціалу, здебільшого, є результатом використання ресурсного підходу до трактування його економічної природи. Окрім того має місце ототожнення фінансового потенціалу з фінансовими ресурсами які є зовнішньою формою його вираження, предметом дослідження та управління фінансами на різних рівнях організації економіки.

Окрім ресурсного підходу, у процесі дослідження фінансового потенціалу, вчені використовують як окремі підходи так і їх певні комбінації, зокрема, аналіз і синтез, кількісний та якісний, функціональний та комплексний підходи тощо. Так, наприклад, В.Г. Боронос поряд із ресурсним підходом виділяє підхід з позиції здатності, комбінований та екстримальний підходи [10, с. 111].

Натомість М.І. Купира, О.В. Колтунович та Х.Я. Сокол використовуючи ресурсний та результативний підходи під фінансовим потенціалом розуміють систему фінансових можливостей здатних трансформувати наявні ресурси у векторний процес розвитку через максимізацію та мультиплікатор капіталізації прибутковості [11, с. 130].

Подібні та інші трактування фінансового потенціалу, вказують на надзвичайно широку економічну природу цього явища, отже на необхідність розширення горизонтів його бачення. Для цього, використовуючи порівняльний підхід, його необхідно розглядати у порівнянні з фінансами на основі використання базових категорій теорії пізнання (табл. 1).

Дефініції фінансів та фінансового потенціалу на основі використання базових категорій теорії пізнання

Філософські категорії	Фінанси	Фінансовий потенціал
Явище	Різновид економічної діяльності, що пов'язаний з формуванням і використанням фінансових ресурсів.	Вартісне вираження потужностей основної діяльності виробничих (комерційних) підприємств, бюджетних організацій та інших господарських одиниць.
Сутність	Економічні відносини з приводу формування та використання фінансових ресурсів.	Сукупність фінансових відносин, що відповідають повній реалізації потужностей (ліцензованих обсягів) основних видів діяльності господарських одиниць.
Форма	Грошове (вартісне) вираження фінансових ресурсів. Нормативно-правові та договірні фінансові відносини.	Загальні обсяги фінансових ресурсів, що визначаються на основі повного завантаження (виробничих, освітніх, науково-технічних тощо) потужностей основної діяльності.
Зміст	Різновиди економічних відносин та фінансових інститутів, що пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів.	Різновиди основних видів економічної діяльності та економічних відносин у результаті яких формується фінансовий потенціал суб'єктів економіки.

Джерело: авторська розробка

У переліку розглянутих дефініцій фінансів та фінансового потенціалу особливої уваги заслуговує форма вираження оскільки є зовнішнім відображенням внутрішніх процесів, що притаманні фінансовим явищам та їх сутності, є предметом дослідження широкого кола вчених та активно використовується у практиці фінансово-господарської діяльності на різних рівнях організації економіки.

За формою вираження фінансовий потенціал, у грошових одиницях виміру, відображає загальні обсяги фінансових ресурсів, які можуть чи фактично отримують суб'єкти економіки на основі повного завантаження

потужностей основної діяльності (виробничої, освітньої, наукової, науково-технічної тощо).

Зазвичай основна діяльність у сфері виробництва пов'язана із випуском продукції, реалізація якої забезпечує формування основних доходів підприємств. Уся інша діяльність носить додатковий (допоміжний та обслуговуючий) характер. Тим не менше, її раціональна організація сприяє скороченню витрат, зростанню доходів, отже покращенню використання потенціалу основної діяльності та підвищенню економічної ефективності в цілому. До переліку таких доходів відносять виручку від реалізації товарів, що зберігаються на складах для подальшого продажу, вибувших з виробництва матеріальних активів (машин, механізмів, сировини, матеріалів, комплектуючих виробів тощо), а також нематеріальних активів, продукції допоміжного виробництва та підсобного господарства тощо.

Окрім того, з подальшим розвитком ринку та зростанням фінансової активності, підприємства одержують доходи, що не пов'язані безпосередньо з виробництвом. До їх переліку можна віднести доходи від реалізації іноземної валюти, від здачі в оренду основних засобів, одержані штрафні санкції, від списання кредиторської заборгованості, відсотки та дивіденди, доходи від інвестицій, бюджетні кошти у вигляді субсидій чи відшкодування збитків від надзвичайних подій та інші доходи. Такі доходи, у більшості випадків, не мають постійного характеру та не відносяться до основної діяльності, яка базується на виробничих потужностях, визначає спеціалізацію виробничих підприємств, їх приналежність до конкретної галузі економіки, та є предметом статистичних спостережень.

Під виробничою потужністю розуміють максимально можливий, упродовж календарного року, випуск продукції при повному використанні

виробничих площ, матеріально-технічних засобів, наявної технології й організації виробництва та праці. Вона може бути як розрахунковою (прогнозною, плановою) так і фактичною (звітною), а її визначення необхідне для техніко-економічного обґрунтування виробничих програм та аналізу стану практичної реалізації виробничих можливостей суб'єктів реального сектору економіки.

Для закладів системи вищої освіти, як і сфери освіти загалом, основним видом діяльності вважається освітня діяльність. Цьому підтвердженням є ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти України, згідно яких основним видом економічної діяльності для освітніх закладів (за результатами їх фінансово-господарської діяльності) повинна бути освітня діяльність. При цьому для закладів вищої освіти і післядипломної освіти (для осіб з вищою освітою) основним видом діяльності також може бути діяльність у сфері наукових досліджень та розробок [12].

Окрім того наукова і науково-технічна діяльність у закладах вищої освіти, згідно Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" стає невід'ємною складовою освітньої діяльності з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти починаючи з 03.01.2021 р. [13].

Усі інші види діяльності ЗВО необхідно спрямовувати на повну реалізацію потужностей основної діяльності та покращувати їх організацію, оскільки це сприяє підвищенню якості освіти, зміцненню фінансового стану та зростанню фінансового потенціалу закладів освіти загалом. До їх переліку можна віднести фінансову, маркетингову, інвестиційну, господарську, виробничу, видавничу та усі інші види діяльності в рамках чинних нормативно-правових актів держави стосовно організації системи вищої освіти в Україні. Це підтверджує перелік

надходжень бюджетних установ, що відображені у кошторисах закладів вищої освіти:

- надходження від додаткової (господарської) діяльності;
- плата за оренду майна;
- надходження від реалізації майна (окрім нерухомого майна);
- благодійні внески, гранти та дарунки;
- кошти від підприємств, організацій, фізичних осіб та інших бюджетних установ, на виконання цільових заходів;
- кошти від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо вищим навчальним закладам надано таке право законом;
- інші доходи.

Такі надходження жодним чином не можуть відображати фінансовий потенціал ЗВО, оскільки у більшості не є результатом їх основної діяльності та мають непостійний характер.

Освітню потужність кожного закладу освіти відображає ліцензований обсяг освітньої діяльності. Він у системі вищої або післядипломної освіти (для осіб з вищою освітою) відображає визначену ліцензією максимальну кількість осіб яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття вищої освіти певного рівня, за відповідною спеціальністю. Такими рівнями у системі вищої освіти в Україні згідно Закону України "Про вищу освіту" є початковий рівень (короткий цикл) освіти, перший (бакалаврський) рівень, другий (магістерський) рівень, третій (освітньо-науковий) рівень та найвищий - науковий рівень [14].

Започаткування та подальше провадження освітньої діяльності у системі вищої та післядипломної освіти (для осіб з вищою освітою) допускається при виконанні ЗВО ліцензійних умов освітньої діяльності перелік яких відображає:

- кадрові вимоги щодо якісного складу науково-педагогічних працівників (рівень кваліфікації, стаж науково-педагогічної діяльності, рівень наукової та професійної активності);

- вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності (площі навчальних та службових приміщень, приміщень науково-педагогічних працівників, їдалень, гуртожитків, медичних пунктів, спортивних залів, стадіонів, обладнання лабораторій, спеціалізованих кабінетів);

- вимоги щодо інформаційного забезпечення освітньої діяльності (площі бібліотек та обсяги фондів навчальної й наукової літератури, забезпечення підручниками, навчальними посібниками, довідковою літературою та періодичними виданнями);

- вимоги щодо навчально-методичного забезпечення (передбачають наявність освітніх програм, навчальних планів, робочих програм, методичних матеріалів).

Окрім того у ліцензійних умовах відносно освітньої діяльності також передбачено технологічні та організаційні вимоги щодо діяльності ЗВО. Виконання перелічених та інших вимог, у кожному конкретному випадку, визначає якість освіти та потенційні можливості освітніх закладів щодо набору чисельного складу здобувачів вищої освіти, а вартісне вираження ліцензованих обсягів освітніх послуг відображає фінансовий потенціал освітньої діяльності.

Саме у вартісному вираженні основної діяльності економічних одиниць проявляється фінансовий потенціал у якості економічного явища. Він відображає, у грошових одиницях виміру, найвищий рівень організації економічної діяльності при якому досягається повне завантаження наявних потужностей виробничих (комерційних) підприємств, бюджетних організацій, окремих галузей та економіки в цілому.

При цьому умови формування фінансового потенціалу, у різних структурних одиниць економіки, мають суттєві відмінності. Як відомо ЗВО є неприбутковими організаціями та діють у межах централізовано встановлених норм, нормативів, лімітів тощо, стосовно використання різного роду економічних ресурсів. Їх послуги надаються не за ринковими цінами, оскільки призначені для задоволення суспільно необхідних потреб населення. Цим фінансовий потенціал ЗВО суттєво відрізняється від фінансового потенціалу виробничих (нефінансових у системі національних рахунків, що відображають глобальні тенденції структуризації національних економік світу) та фінансових корпорацій, діяльність яких спрямована на максимізацію прибутків.

Таким чином ЗВО, як і сфера освіти в цілому, стають особливо залежними від загального стану економіки, від наповненості бюджету та рівня розвитку фінансової системи. Остання відображає сукупність фінансових відносин, що пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів як в цілому по економіці так і в розрізі її окремих структурних складових (секторів, галузей, видів діяльності, територій тощо).

Фінансові відносини, як невід'ємна складова суспільної організації людської діяльності, відображають сутність фінансів та фінансового потенціалу економіки на різних рівнях її організації. Вони, виходячи з функцій фінансової системи, пов'язані з фінансовим забезпеченням економічної діяльності, фінансовим регулюванням економічних та соціальних процесів та фінансовим стимулюванням результатів діяльності. Таким чином фінансовий потенціал загалом, з точки зору глибинних процесів, що виражають його економічну сутність, можна охарактеризувати як сукупність фінансових відносин, які відповідають потребам повної реалізації потужностей виробничої, освітньої, науково-технічної та інших основних видів діяльності господарських одиниць.

Важливою особливістю економічної діяльності ЗВО державної та комунальної форми власності є їх висока залежність від бюджетного фінансування, що в сучасних, надскладних умовах служить гарантією виживання системи вищої освіти в цілому, проте не забезпечує повної реалізації їх освітнього та наукового потенціалів. Це, як зазначає З.С. Варналій, О.В. Красільник та Л.П. Хмелевська спонукає ЗВО до пошуку нових джерел доходів, а їх диверсифікація стає важливим напрямом діяльності, оскільки гарантує отримання широкого спектра фінансових ресурсів і, відповідно, маневреність та гнучкість фінансового планування, фінансової дисципліни та фінансової політики [15, с. 27].

Варто зазначити, що диверсифікація діяльності та змішане фінансування стали характерними для більшості суб'єктів економіки. Особливо це стало необхідним для бюджетних організацій, що відносяться у структурі економіки та фінансової системи до сектора загального державного управління (рис. 1).

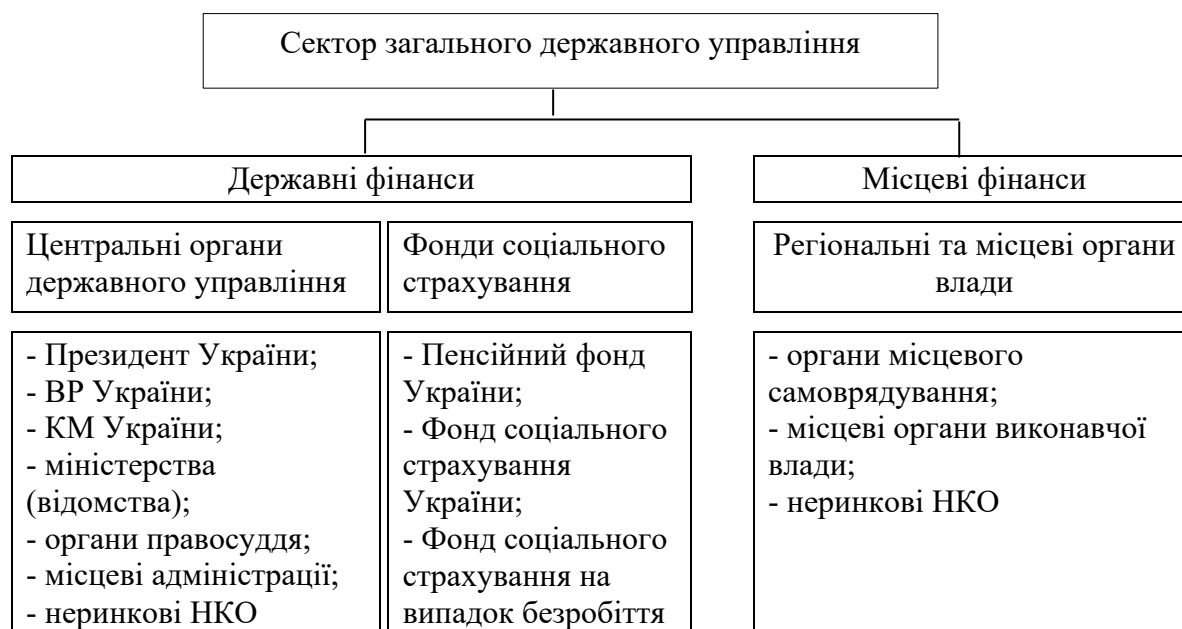


Рис. 1. Структурні складові сектора загального державного управління

Джерело: авторська розробка

Даний сектор посідає головне місце у переліку секторів економіки та фінансової системи. До його структурних складових відносять юридичних осіб, основною діяльністю яких є виконання функцій законодавчої, виконавчої та судової влади. Охоплює органи державного управління центрального, регіонального та місцевого рівнів, а також некомерційні організації (НКО), що фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Їх призначення полягає у наданні неринкових послуг індивідуального та колективного характеру. Послуги індивідуального характеру надають освіта, охорона здоров'я, культура та спорт, соціальна допомога, сфера відпочинку тощо. Послуги колективного характеру забезпечують державне управління, оборона, підтримка безпеки та правопорядку, наука та наукове обслуговування, шляхове господарство тощо.

Усі НКО, як державної (комунальної), так і приватної форми власності, спеціалізуються на певних видах економічної діяльності, формують свої економічні потенціали та реалізують державну політику у сфері послуг. Різновиди економічної діяльності, що закладені в основу структуризації економіки та фінансової системи, визначають зміст економічного та фінансового потенціалів як інституційних (господарських) одиниць так і їх об'єднань на рівні окремих секторів економіки, галузей (видів діяльності) та окремих територій.

У переліку різновидів потенціалів особливої уваги заслуговують потенціали інституційних одиниць економіки, зокрема, потенціали ЗВО, оскільки знаходяться в основі формування економічного та фінансового потенціалів системи вищої освіти. Подібним чином, а саме на основі потенціалів господарських одиниць, формуються потенціали складових економіки вищих рівнів узагальнення.

Запропоновані підходи щодо розуміння економічної природи фінансового потенціалу ЗВО вказують на важливість реалізації на практиці

визначених ліцензіями можливостей їх освітньої діяльності. Проте такі можливості упродовж 2010/11 - 2020/21 навчальних років були суттєво втрачені у результаті значних змін у кількості ЗВО та чисельному складі студентів [16; 17]. Загальна тенденція до змін у системі вищої освіти в Україні мала наступний вигляд:

	2010/11 н.р.	2020/21 н.р.
1. Кількість закладів вищої освіти (од.) у т. ч.:	854	515
- державна та комунальна форми власності;	666	395
- приватна форма власності.	188	120
2. Кількість студентів (тис. осіб)	2419,3	1141,9
3. Частка студентів за формою навчання (%):		
- бюджетна форма;	42,0	41,5
- платна форма.	58,0	58,5

Варто зазначити, що скорочення чисельності ЗВО на 339 одиниць, або на 39,7% сприяло деякому зростанню освітніх можливостей закладів які залишились на освітньому ринку. Натомість скорочення кількості студентів на 1277,4 тис. осіб, або на 52,8 % такі можливості значно зменшило, що, окрім погіршення фінансового забезпечення ЗВО, загострило проблеми реалізації їх освітнього потенціалу та проблему зайнятості у вищій школі.

Подолати ці проблеми за рахунок більш широкого застосування платної форми навчання та підвищення розмірів його оплати вдається далеко не завжди, оскільки зростання доходів ЗВО від основної та інших видів діяльності повинно випереджати зростання їх витрат. Досягнути такого стану по системі вищої освіти стане можливим на основі збалансування фінансових відносин ЗВО з іншими суб'єктами фінансової системи лише за активної участі держави.

Щодо фінансового потенціалу наукових досліджень і розробок ЗВО, то його, за відсутності державного ліцензування, отже проведення техніко-економічних розрахунків з метою визначення кадрових, технічних, організаційних та інших показників діяльності, можна опосередковано оцінювати за джерелами їх фінансування (табл. 2).

Таблиця 2

**Витрати на виконання наукових досліджень і розробок
за джерелами фінансування та видами робіт в Україні у 2020 р.**

Джерела фінансування	Усього		У тому числі на виконання:					
			фундаментальних наукових досліджень		прикладних наукових досліджень		науково-технічних (експериментальних розробок)	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Усього витрат	17022,4	100,0	4259,0	100,0	3971,4	100,0	8792,0	100,0
у тому числі:								
- власні кошти	2105,5	12,37	112,1	2,63	351,5	8,85	1641,9	18,67
- кошти бюджету	7411,8	43,54	3857,6	90,58	2458,2	61,9	1096,0	12,47
- у т.ч. державного бюджету	7344,7	43,15	3823,9	89,78	2444,2	61,55	1076,6	12,25
- кошти організацій державного сектору	799,8	4,7	123,5	2,90	82,7	2,08	593,6	6,75
- кошти організацій підприємницького сектору	2527,8	14,85	84,2	1,98	581,3	14,64	1862,3	21,18
- кошти організацій сектору вищої освіти	15,8	0,09	1,0	0,02	2,9	0,07	11,9	0,13
- кошти приватних некомерційних організацій	10,4	0,06	0,1	0,01	2,8	0,07	7,5	0,09
- кошти іноземних джерел	4083,2	24,0	56,0	1,31	453,4	11,42	3573,8	40,65
- кошти інших джерел	68,1	0,39	24,5	0,57	38,6	0,97	5,0	0,06

Джерело: складено на основі [18, с. 419]

У загальному переліку джерел фінансування наукових досліджень та науково-технічних розробок, що мали місце в економіці України у 2020 році найбільшу частку склали бюджетні кошти загалом (43,54 %) та кошти державного бюджету (43,15 %). Другими та третіми, за вагомістю, виявилися кошти іноземних джерел та кошти підприємницького сектору. Лише на четвертому місці у загальних витратах виявилися власні кошти суб'єктів економіки, що безпосередньо зацікавлені у проведенні різних видів наукових робіт. Це є свідченням відсутності власних фінансових можливостей та незадовільного стану фінансової системи яка не забезпечує належного регулювання та стимулювання наукової й науково-технічної діяльності.

Важливо також зазначити, що лише держава, в основному за рахунок коштів державного бюджету, забезпечувала фінансування фундаментальних та прикладних наукових досліджень (89,78 % та 65,55 % відповідно). У переліку інших, найбільш реальних джерел фінансування науки та особливо практики, слід виділити кошти іноземних джерел та кошти організацій підприємницького сектору що, зазвичай, зацікавлені у проведенні науково-технічних розробок. Саме у площині співпраці з такими організаціями знаходяться невикористані можливості фінансування наукових розробок закладів вищої освіти України, власне фінансування яких у 2020 році майже було відсутнім. Проте така співпраця, знаходячись у площині впровадження та розвитку державно-приватного партнерства, як інструменту формування й нарощення фінансового потенціалу ЗВО, на що звертають увагу М.І. Крупка та С.П. Сас, потребує ґрунтовних наукових досліджень [19, с. 129]. Вони повинні дати відповідь стосовно можливостей взаємовигідної співпраці та захисту інтересів усіх учасників освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати досліджень економічної природи фінансового потенціалу ЗВО, можна констатувати наступне:

- фінансовий потенціал ЗВО – це економічна категорія, що відображає вартісне вираження потужності освітньої та наукової діяльності учбового закладу;

- усі інші види економічної діяльності ЗВО необхідно спрямовувати на реалізацію потужностей основної діяльності та удосконалювати їх організацію з метою підвищення якості освіти (наукових досліджень та розробок) та зміцнення фінансового стану;

- формування фінансового потенціалу та діяльність ЗВО загалом, в сучасних надскладних умовах, стали особливо залежними від загального стану економіки, дефіциту бюджету та рівня розвитку фінансової системи;

- фінансовий потенціал, відображаючи розрахункові (прогнозні, планові) чи фактичні (звітні) обсяги фінансових ресурсів, у разі його практичного застосування, може стати важливим фінансовим показником який доцільно використовувати у процесі управління діяльністю ЗВО в цілому.

Подальші дослідження економічної природи фінансового потенціалу та пошуки можливостей його зростання необхідно проводити у площині удосконалення фінансової системи, зокрема в частині збалансування, особливо на державному рівні, економічних інтересів ЗВО з інтересами суб'єктів економіки різних організаційно-правових форм. Можливості зростання фінансового потенціалу також знаходяться у площині подальших досліджень інституційної та фінансової автономії ЗВО, що на думку багатьох вчених повинно сприяти досягненню стратегічних цілей як університетів так і суспільства в цілому.

Література

1. Словник іншомовних слів. За ред. О.С. Мельничука. Головна редакція УРЕ, Київ. 1977. 775 с.
2. Курченко О.В., Копнов М.Я., Сладкевич В.П. та інші. Економіка від А до Я : Понятійно-термінологічний словник. Київ : ДП "Видавничий дім "Персонал". 2008. 368 с.
3. Куліш Г.П., Чепка В.В. Фінансовий потенціал підприємства та його роль в умовах нестабільності економіки. *Статистика України*. 2017. №1. С. 29-35.
4. Нонік В.В., Полчанов А.Ю. Фінансовий потенціал як економічна категорія. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 5-9.
5. Онишко С.В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки. *Фінанси України*. 2003. №6. С. 67-74.
6. Мельник О.Г. Фінансовий потенціал машинобудівного підприємства: сутність та індикатори оцінювання. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2007. №606. С. 46-51.
7. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України : методологія визначення та оцінки. *Фінанси України*. 2007. №5. С. 55-64.
8. Свірський В.С. Фінансовий потенціал: теоретико-концептуальні засади. *Світ фінансів*. 2007. №4. С. 43-51.
9. Демчишак Н., Заплатинський М. Теоретико-методологічні підходи до визначення економічного змісту фінансового потенціалу. *Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2009. Випуск 19. 544 с.
10. Боронос В.Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці : методологія і практика управління: дис. ... док. наук: 08.00.08. Суми, 2012. 449 с.

11. Купира М.І., Колтунович О.В., Сокол Х.Я. Фінансовий потенціал підприємства: формування та детермінанти нарощення. *Економічний форум*. 2021. №1. С. 127-134.
12. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. №118 "Про запровадження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти": Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. №347.
13. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2016, №3, ст. 25 із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
14. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р., №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
15. Варналій З.С. Фінансування державних вищих навчальних закладів України. Київ: Знання України. 2017. 231 с.
16. Основні показники діяльності ВНЗ в Україні на початок 2010/2011 навчального року : стат. Бюлетень. Відпов. за вип. І. Качалова. Київ: Держстат України. 2011. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
17. Вища та фахова передвища освіта в Україні у 2020 році: стат. інформація. Київ: Держстат України, 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Статистичний щорічник України за 2020 рік. Державна служба статистики України. Київ. 2021. 455 с.
19. Крупка М.І., Сас С.П. Державно-приватне партнерство як інструмент формування фінансового потенціалу університету. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки"*. 2022. Вип. 6(62). С. 128-134.

References

1. Slovnyk inshomovnykh sliv. Za red. O.S. Melnychuka. Holovna redaktsiia URE, Kyiv. 1977. 775 s. [in Ukrainian].
2. Kurchenko O.V., Kopnov M.Ia., Sladkevych V.P. ta inshi. (2008). *Ekonomika vid A do Ya : Poniatiino-terminolohichni slovnyk*. Kyiv : DP "Vydavnychiy dim "Personal". 368 s. [in Ukrainian].
3. Kulish H.P., Chepka V.V. (2017). *Finansovy potentsial pidpriumstva ta yoho rol v umovakh nestabilnosti ekonomiky*. *Statystyka Ukrainy*. №1. S. 29-35. [in Ukrainian].
4. Nonik V.V., Polchanov A.Iu. (2017). *Finansovy potentsial yak ekonomichna katehoriia*. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 17. S. 5-9. [in Ukrainian].
5. Onyshko S.V. (2003). *Finansovy potentsial innovatsiinoho rozvytku ekonomiky*. *Finansy Ukrainy*. №6. S. 67-74. [in Ukrainian].
6. Melnyk O.H. (2007). *Finansovy potentsial mashynobudivnoho pidpriumstva: sutnist ta indykatory otsiniuvannia*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik"*. №606. S. 46-51. [in Ukrainian].
7. Shumska S.S. (2007). *Finansovy potentsial Ukrainy : metodolohiia vyznachennia ta otsinky*. *Finansy Ukrainy*. №5. S. 55-64. [in Ukrainian].
8. Svirskyi V.S. (2007). *Finansovy potentsial: teoretyko-kontseptualni zasady*. *Svit finansiv*. №4. S. 43-51. [in Ukrainian].
9. Demchyshak N., Zaplatynskyi M. (2009). *Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia ekonomichnoho zmistu finansovoho potentsialu*. *Formuvannia rynkovo ekonomiky v Ukraini : zb. nauk. prats*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. Vypusk 19. 544 s. [in Ukrainian].
10. Boronos V.H. (2012). *Finansovy potentsial terytorii u derzhavni finansovii politytsi : metodolohiia i praktyka upravlinnia: dys. ... dok. nauk: 08.00.08*. Sumy. 449 s. [in Ukrainian].

11. Kupyra M.I., Koltunovych O.V., Sokol Kh.Ia. (2021). Finansovyi potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta determinanty naroshchennia. Ekonomichnyi forum. №1. S. 127-134. [in Ukrainian].
12. "Pro vnesennia zmin do Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. №118 "Pro zaprovadzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia osvitnoi diialnosti zakladiv osvity": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 travnia 2018 r. №347. [in Ukrainian].
13. "Pro naukovu i naukovo-tekhnicnu diialnist": Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) 2016, №3, st. 25 iz zminamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].
14. "Pro vyshchu osvitu": Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 r., №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian].
15. Varnalii Z.S. (2017). Finansuvannia derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy. Kyiv: Znannia Ukrainy. 231 s. [in Ukrainian].
16. Osnovni pokaznyky diialnosti VNZ v Ukraini na pochatok 2010/2011 navchalnoho roku : stat. Biuletyn. Vidpov. za vyp. I. Kachalova. Kyiv: Derzhstat Ukrainy. 2011. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
17. Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita v Ukraini u 2020 rotsi: stat. informatsiia. Kyiv: Derzhstat Ukrainy, 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
18. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2020 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. 2021. 455 s. [in Ukrainian].
19. Krupka M.I., Sas S.P. (2022). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument formuvannia finansovoho potentsialu universytetu. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Serii: "Ekonomichni nauky". Vyp. 6(62). S. 128-134.